

Haljala Kihelkonna Leht

NR 2

Jaanikuu 2011

Mäletades eilset ja mõeldes homsele märgakem tänast

Haljala vald

Vihula vald

On kõlanud ka naljatamisi öeldud, ent sugugi mitte alusetuid mõtteid kihelkonnatahvlite paigaldamisest kui hiiliva haldusreformi esimesest sammust; teise sammuna tuleks lihtsalt need sinised sildid kokku korjata ...

Kolme nädala pärast, hea Haljala rahvas, tähistame taas oma kodukihelkonna aastapäeva, sedapuhku 770-ndat. Aeg on lennanud linnutiivul, eelmisest juubelist lahutab meid juba viis aastat. Õeldakse, et aeg möödub märkamatuks. On see ikka nii?

Mäletatavasti ilmus seesugune kihelkonnaleht viie aasta eest esmakordselt, tekitades küllap omajagu elevust ning kindlasti ka küsimusi. Eeskätt vajab tookord selgitamist kihelkonna mõiste ja tähendus meie ühise kodupaiga ajaloos. See-tõttu oli viie aasta tagune leht ka väga minevikuhõnguline, püüdes Sinuni, hea lugeja, tuua huvitavamaid kilde Haljalakandi ajaloost, ehitades seeläbi mõttelist ajasilda tänase ja

toonase vahele.

Kui nüüd vaadata möödunud aastatele tagasi ja küsida, kas need on kasvatanud meis, meie rahvas arusaamist kihelkondlikust kokkukuuluvusest ja seeläbi paikkondlikku meitunnet, on vastus jaatav. Näib, et kogu Eesti elab viimastel aastatel läbi omamoodi kihelkondlikku taassündi – olgu selle tõestuseks või kõikjale meie maanteedele ilmunud tuttavad pruunid tahvlid, tähistamaks omaaegsete kihelkondade piire. See on olnud suur ja tänuväärne ettevõtmine, kahtluseta kulukas; neid kulutusi poleks tehtud, tajumata kihelkondade ühtaegu liitvat ja eristavat tähendust meie rahva eneseteadvuses. On kõlanud ka naljatamisi öeldud, ent sugugi

mitte alusetuid mõtteid kihelkonnatahvlite paigaldamisest kui hiiliva haldusreformi esimesest sammust; teise sammuna tuleks lihtsalt need sinised sildid kokku korjata ...

Üha enam tähistatakse üle Eesti justnimelt kihelkonnapäevi umbmääraste kodukandipäevade asemel, halvustamata vähimalgi määral viimaste rolli. Seda, millise rõõmustava enesetähistatavusega kannab eestlane oma kodukihelkonna rahvarõivaid nii laulupeol kui muul pidulikul puhul – ka presidendi vastuvõtul –, oleme viimastel aastatel kõik kogunud. Küllap märkasid, hea lugeja, et ka siinset kihelkonnalehte kaunistavad Haljala vöökirid, käisetikand ja seelikutriibud. Need värvid ja mustrid on meie

kodupaigale ainuomased, kõnelevad meie hinge- ja meelelaadist, sestap kandkem ja kasutagem neid nüüd ja edaspidi julgesti ning uhkusega.

Nõnda on kihelkond saamas taas osaks mitte üksnes meie ühisest ajaloojärgist, vaid ka tänasest päevast. Tolmukord tollelt vanaaegselt sõnalt on pühitud. Kuid milline on siis Haljala kihelkond täna, 2011. aasta varasuvel? Mida uut on toonud eelmisest juubelist möödunud aastad siitkandi ellu? Mis on see, mille silm mööda kihelkonna teid liikudes pidama jääb? Käesolev leht püüab nendele küsimustele jõudumööda ja pildikeeles vastata.

Egon Mets

Täitub 770 aastat Haljala esmamainimisest

Haljala kihelkonnal täitub tänavu 770 auväärt aastat. Sel puhul on meil heaks tavaks tähistada juubeliaastat väarikalt ja meeldejäädvalt iga viie aasta tagant ning sellega seoses toimub sel aastal mitmeid kultuuri- ja haridusüritusi kõikjal kogu aasta läbi. Haljala nime on esmakordselt mainitud Taani hindamisraamatus 1241. aastal. Haljala nimi on legendi järgi tõenäoliselt seotud allikatega – haljas maa allikate ümber või siis tuletatud sõnast haldjas, keda usuti allikate läheduses elavat.

Kihelkond on ulatunud Rakvere mailt mereni ja Valgejõest Selja jõeni, nii nagu teede äärde paigutatud piiritähised seda kinnitavad. Merel käimine, turismiteenindus ja põllumajandus on aastasadu olnud meie tugevateks väärtusteks ning arenguks ja väljakutseks tulevikus.

Haljala kihelkond on väga rikas oma siin elavate inimeste, aktiivse külaliikumise ja tegusate külaseltside, rikkaliku kultuuri- ja looduspärandi ning positiivsete algatuste ja ettevõtmiste poolest. Esimesed kirjalikud teated Haljala kooli ja hariduse kohta pärinevad aastast 1687, mis tähendab meie jaoks koolihariduse 325. juubeli tähistamist ning Õpetaja Autähtse avamist järgmisel aastal.

Soovime, et iga uus päev oleks meile parem ja õnnelikum eelmisest nii uute teadmiste ja kogemuste kui vaimse ja sisemise rikkuse poolest. Olgem terved ja hoidkem end! Palju õnne, hea kihelkonna rahvas!

Leo Aadel
Haljala vallavanem

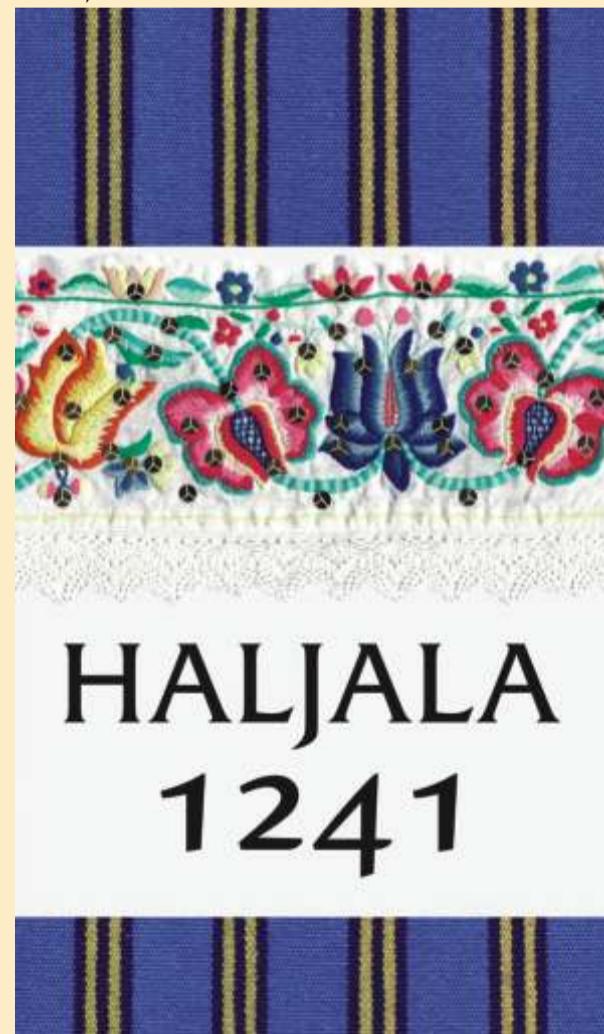
Rene Treial
Vihula vallavanem

Pildikesi tänasest Haljala kihelkonnast

Haljala kirik ja Esku kabel

Uue kivikatuse on saanud nii Haljala kirik kui Esku kabel. Mõistagi on see alles samm pikal teel – nagu piltilt reedab...

Pildikesi tänasest Haljala kihelkonnast

Tegusad Varangu külaseltsi naised ei tee vahet meeste- ja naistetöödel. Puuveotalgud ► uue **Varangu seltsimaja** õues.

► **Essu seltsimaja** pakub nii tubast tegevust kui näiteks korvpallimängu.

◀ Endine **Aaspere koolimaja** on nüüd koduks mõnevõrra eakamatele asukatele.

► **Annikvere mõisahoone** ootab lahkesti uut omanikku. Seniks jääb luud ukse ette.

► Kas usute, et nõnda näeb välja tänane **Kandle mõisasüda**?

▲ **Käsmu** rannarahva ehitatud **rahvamaja** on Eesti riigiga ühevanune. Igatahes rahvamaja, nagu näha, on saanud väga nägusa ilme. Aga meie riik?

▲ Uuele elule äratatud **Oandu vesiveski** Altja jõe orus pakub avastamisemusi igale teekäijale.

▲ **Kurepesa Forelli** pererahvas Kärmul kutsub teid kala püüdma ja keha kinnitama, aga ka sporti tegema – kui selle neljajalgse pereliikmega kokkuleppele jõuate.

▲ Sedavõrd noobel pole **Vihula mõisaansambel** olnud vist terve oma ajaloos jooksul. Kel aega ja raha, iseäranis viimast, võib selles veenduda. Pettuda ei tule.

► **Auküla** mehed teavad, et suured asjad saavad alguse väikestest – olgu või miniatuursest tuulikust bussipeatuse juures. Tuult Aukülas juba jätkub. Küllap ka mehemeelt.

▲ Kunagine Kärnu arstimaja ja hilisem kolhoosikontor on saanud **Aaspere külakojana** uue kuue, loodetavasti ka uue hingamise.

Muidugi mõista suudame siinkohal tuua teieni vaid valitud killukest meie kihelkonna tänasest päevast. Küllap on igaühel meist sellesse ritta oma pilt, oma lugu lisada. Ja viie aasta pärast, kihelkonna 775. juubeliaastal on see värvikas pildirida kindlasti märksa pikem.

Tekst **Egon Mets**, fotod **Avo Seidelberg**

Ikka mõtlen neile, kes siit viidi... (M.Under)

70 aastat juuniküüditamisest Haljalas

Iga sünnipäev – nii ka Haljala oma – on arusaadavalt rõõmupidu, mille pärisosaks laul ja lust. Ometi möödub peatselt 70 aastat meie rahva ajaloo ühest traagilisemast sündmusest, mis puudutas valusalt ka meie kodukohta. Sestap leidkem hetkeks aega peatuda ja mõelda nendele siitkandi inimestele, kes jagasid tol juuniööl 10 157 meie kaasmaalase saatust.

Ööl vastu laupäeva, 14. juunit 1941 magati Haljala vallas rahulikku und. Ehkki viimane aasta oli möödunud otsekui poolunes – nii ebatõeline tundus kogu senise elukorralduse pea peale pöördumine –, näis elu ettearvamatust homsest hoolimata siiski veel elatav. Leib oli laual ja loomad laudas. Sirelilõhnane jaanikuu oli jõudnud keskpaika, kolmas kuum suvi järjest. Õppetöö Haljala algkoolis oli tänavuseks lõppenud, maalapsi ootasid suvised talutööd.

Veel ei aimatud Haljala-mail – nagu tuhandetes Eesti kodudes tol ööl – millegi kohutava lähenemist. See saabus varahommikul koos veoautode ja Vene sõduritega.

Idavere küla (ärge aetagu seda segamini tänase Idaverega; tollane Idavere kulges piki vana Tallinna maanteed ja rahvasuus tuntud Marga teed Haljalast loode poole) jõuka Kustu suurvalu peremees **Gustav-Eduard Mark** – Vabadussõjast osavõtnu, Haljala abivallavanem, Isamaaliidu liige ja siinmail lugupeetud mees – arreteeriti koos abikaasa **Mariega** esimeste seas. Hiljem, kui ohvreid täis küüdiauto Haljala kirikule lähenes, tõusis Gustav Mark autokastis püsti, võttis mütsi peast ja hakkas laulma „Jumal, Sulligemal...“

Idaverest võttis küüdiauto kursi naabruses asuva Avido küla (täna Völe küla Haljala aleviku poolne osa) suunas. Nurga talu peremees **Johannes Altmäe** (enne eestistamist 1936 Adamberg)

Haljala koolijuhataja Ain Lassur (1902-1942)

Haljala koolimajast Veskijärve ääres tabati kauaaegne koolijuhataja **Ain Lassur**, kes kuulus enesestmõistetavalt ka Kaitseliitu ja Isamaaliitu, rääkimata osalemisest siinses seltsielus. Lassur ei teadnud siis veel – ega saanudki ilmselt teada, – et ta jagab tol juunihommikul sadade Eesti koolijuhatajate ning õpetajate saatust.

Vabadusristi kavaler, kaitseliitlane ning 1920-1930. aastate Haljala avalikus elus silmapaistvat rolli mänginud Lihulepa taluperemees **Villem Raudkivi** suutis end küüditamisest päästa, küll aga arreteeriti tema ema **Anette Stein** ja abikaasa **Magda**.

Kõik küüditatud toodi kokku Haljala vallamajja, mis asus praeguse vallamaja vastas, kolmekorruselise korterelamu (Rakvere mnt. 8) kohal. Palavas toas põrandal istudes möödusid piinavad tunnid. Ent just selles ängistavas olukorras sündis midagi täiesti ootamatut ja meeltilgutavat – kahe inimese abielu. Koolijuhataja Ain Lassur palus oma kunagise kooliõpilase Ada Altmäe kätt ja seejärel ametnikelt luba abielu registreerimiseks. Kohal oli ka Haljala kirikuõpetaja **Bernhard Talvar**, kes noorpaari laulatas ning värskete peigmehele ainsa pulmatingitusena Piibli kaasa andis. Lilli selles pulmas ei olnud... Õpetaja Bernhard Talvarit, kes neil rasketel tundidel püüdis rahvasse meeleskindlust ja lohutust sisendada, mäletati Haljalas veel pikka aega hea sõnaga.

Küüdiauto asus vallamaja juurest Rakvere raudteejaama suunas teele 14. juuni õhtul kell 6. Viimasena ronis autokasti koolijuhataja Lassur, jättes hüvasti oma õpilastega, kes olid tulnud vallamaja juurde teda saatma. Rakveres lõppes Ain ja Ada Lassuri vaevalt mõni tund kestnud abielu, nad pandi eraldi rongide peale. Algas teekond tundmatusse...

Gustav-Eduard Mark suri küüditatuna Uuralites, Sverdlovski oblasti kirikuksas Sevurallagis sama aasta septembris, tema abikaasa Marie vabanes Tomski oblasti Vasjugani rajooni Vesjolõi (!) külast 1956. aasta oktoobris.

Johannes Altmäe lasti maha sealsamas erinõupidamise otsusega 1942. aasta märtsis, Liisa Altmäe suri Tomski oblastis Vasjugani rajooni Kamennõi külas paar kuud hiljem, mais 1942. Nende väimees Ain Lassur hukati äiaga samas kohas, samuti erinõupidamise otsusega 1942. aasta aprillis. Ada Lassur (hilisemas elus Tammik) tuli Siberist tagasi 17 aastat hiljem, 1958, ja elas pika elu, surres 2001. aastal Tallinnas ligi 90-aastasena.

Teda ei jätnud elu lõpuni maha Siberist naasnute seas suust suhu liikuv legend, et tegelikult pääses Ain mahalaskmisest ning põgenes Austraaliasse...

Ja muidugi ei võinud Johannes ega Liisa Altmäe ette näha, et nende pojapoeg **Henn**, kes oli nädal enne küüditamist saanud kaheaastaseks ning elas oma vanematega naaberkülas Mõisaväljal, võtab 45 aastat hiljem üle Haljala kooli juhtimise, jätkates sellega Ain Lassuri elutööd.

Ada õde Marge Tartu pääses imekombel repressioonidest, tema abikaasa Arnold Tartu juhtis 1941. aasta Suvesõjas koos Villem Raudkivi ja viimase Haljala vallavanema **Georg Nõlvakuga** metsavendadena vastupanuliikumist Haljala-mail. Agnes Tammaru vabanes Siberist 1958, kuid ilma mehe ja noorema tütre – Ants Tammaru hukati Sevurallagis 1942, väike Liis suri juba esimesel sügisel pooleaastasena. Vanem tütar Mall lubati kodumaale emast varem, aastal 1954.

August Summataavet lasti maha Sevurallagis augustis 1942, tema abikaasa Aline-Maria oli surnud Vasjuganis kuu aega varem. Ernst Luuka suri küüditatuna Sevurallagis 1944, abikaasa Vaike koos tütre Margotiga vabastati juba 1946. Poeg Eino suri Siberis 12-aastasena 1942.

Magda Raudkivi arreteeriti Siberis 1942, pärast seda tema jäljed katkevad. Anette Stein suri küüditatuna 1951.

Täna, 70 aastat hiljem lõhnavad sirelid Haljalas niisamuti nagu toona. Ööbikulaul juuniööl on sama meeliterutav nagu siis. Kool sulgeb nüüdki suveks ukсед. Leib saab sügiseks põllult lauale. Eluratas jätkab oma lõputut ringkäiku, viies meid aasta-aastalt kaugemale noist ärevast aegadest. Aga me ise?

Kui see pole meie valu, kelle valu see siis on?

Egon Mets

Avido ja Völe küla noored ja vanad 1934. aasta suvel. Keskmises reas paremalt esimene Johannes Altmäe, temast vasakul tütar Marge ja abikaasa Liisa. Tagumises reas vasakult teine Ada Altmäe ning paremalt kolmas Agnes Altmäe.

vahistati koos abikaasa Liisaga, mõlemad juba 60-ndates aastates eakad inimesed. Johannes Altmäe „süü“ oli samuti osalemine Vabadussõjas, vahepeal peetud vallavanema amet, suur ja eesrindlik talu ning varjamatu Nõukogude-vastatus. Lisaks kuulus väljasaatmisele Johannese ning Liisa pea 30-aastane tütar **Ada Altmäe**, kellest pidi saama Nurga talu pärija.

Altmäede teine tütar, Ada õde **Marge Tartu**, kes elas oma Riigikogu ning Isamaaliidu liikmest abikaasa **Arnold Tartuga** naabruses Vanamõisas, suutis tänu õigeaegsele hoiatusele põgeneda. Johannes ja Liisa Altmäe noorim tütar **Agnes Tammaru**, kes oli abielus Rakvere keskkooliõpetaja **Ants Tammaruga**, arreteeriti samal hommikul Rakveres koos mehe ja kahe pistitütre – kaheaastase **Malle** ning mõnekuuse **Liisiga**.

Potsu külast küüditati Värepi talu peremees, Haljala

ehitusmeister ning kohaliku Kaitseliidu kompanii pealik **August Summataavet** koos abikaasa **Aline-Mariaga**. August Summataavet hoidis ärevate aegade saabudes kodus relva ning oli valmis seda ka kasutama, ent küüditajad saatsid uksele koputama naabrimehe, kellele peremees halba aimamata avas...

Haljala alevikus võeti kinni kohaliku koorejaama (sellest hoonest sai hilisemal ajal tuntud Žiguli-teenindus) meier **Ernst Luuka**, kelle saatuse otsustasid samuti osalemine Vabadussõjas ning hiljem vapside liikumises, Valgetähe teenetemärk, kuulumine Kaitseliitu ja Haljala Tuletõrje Seltsi. Ta toodi küüdiautosse otse töö juurest, jalas meiereis kasutatavad puukingad. Tema abikaasa **Vaike Luuka** palus arreteerijatel endale kohapeal mürki anda, ent tulutult... Kaasa viidi ka nende lapsed – üheteistkümne aastane **Eino** ja kaheksa-aastane **Margot**.

Haljala kihelkonna juubelpäevade ajakava

22.06 – 25.06.2011

22. juuni

- 09.00 Avatud uste päev ja hommikukohv Haljala vallamajas
- 10.00 Raamatukogupäev, Peeter Toominga nimelise fotokonkursi näitus Haljala rahvamajas
- 13.00 Näitus Haljala kooli tööõpetuse majas
- 14.00 Põhikooli lõpuaktus
- 18.00 gümnaasiumi lõpuaktus rahvamajas
- 20.00 Haljala valla jaanituli rahvamaja lõkkeplatsil

23. juuni

- Võidupüha – Vabariigi Presidendi võidutule toomine küladesse
- 12.00 Osavusmängud Varangu mõisapargis, kohalike käsitöötajate näitusmüük Varangu seltsimajas
 - 13.00 Haljala rahvamajas etendub Salme Heinla lastenäidend „Halljalg“ Haljala kooliõpilaste esituses

- 16.00 Kihelkonna Rammumehe võistlus Essu mõisapargis
- 17.00 Lastefilm rahvamajas
- 19.00 Jaanituli Varangu mõisapargis
- 22.00 Öökino rahvamajas

24. juuni

- Jaanipäev
- 09.00 Käsitöö- ja vanakraamilaat rahvamaja parklas
 - 10.00 Kümne mehe kümnevõistlus Haljala staadionil
 - 11.30 Vabadussõjas langenute mälestamine Haljala kalmistul
 - 12.00 Kalmistupüha jumalateenistus kalmistul
 - 14.00 Parima koduõlle ja -veini, leiva ja hoidise konkurss rahvamaja parklas
 - 15.00 Uhtna puhkpilliorkestri pargikontsert rahvamaja lõkkeplatsil
 - 16.00 Viru Ölu festival rahvamaja pargis
 - 19.00 Haljala rahvamaja näiteringi ajalooline lavastus „Õige koht“ Haljala kirikuaias

- 20.00 Ahti Bachblumi kontsert Haljala kirikus
- 20.00 Jaanituli Aaspere külakoja platsil

25. juuni

- 08.00 Äratust kirikukellade ja kantaadi „Cantus Haljalaensis“ saatel
- 10.00 Juubelpäeva pidulik avamine vallamaja ees
- 11.00 Pidulik jumalateenistus kirikus
- 11.30 Rongkäik vallamajast rahvamajja
- 10.00-18.00 Batuudid lastele Haljalas
- 12.00 Mängumaa ja kultuuriõu rahvamaja juures
- 12.00 Jalgpallturniiri finaalmängud staadionil (eelmängud 19. juunil kell 12.00 Kärmul Kurepesa Forelli juures)
- 13.00 Pakume vallasuppi rahvamaja parklas
- 14.00 Kihelkonna muusikapäevad rahvamaja pargis
- 00.00 Ilutulestik rahvamaja tiigi kaldal

Seesugustes piirides paiknes Haljala kihelkond möödunud sajandi algul. Kaardilt leiate ka kõik 18 omaaegset kihelkonna mõisat, küladest seevastu vaid need, mis tänaseks ellu jäänud.

